

Farkas Ákos¹

A kihallgatási jegyzőkönyvek és a tisztességes eljárás a nyomozás során

Németh Zsolttal először az 1980-as években a MTV képernyőjén „találkoztam”, ahol világosan és szabatosan, könnyed stílusban nyilatkozott a magyarországi bűnözésről. Ezt a stílusát és felkészültségét azóta is nagyra értékelem. Később, 1990 és 2000 között, kollégákként együtt dolgoztunk az Országos Kriminológiai Intézetben, de sokszor találkoztunk különböző szakmai fórumokon, majd már barátként fonyódi vitorlásán, ahol nyilvánvalóvá vált, hogy nemcsak kiváló szakember, hanem nagyszerű balatoni hajós is. Nem egyszer volt beszélgetésünk tárgya a nyomozás során folytatott kihallgatás, a kihallgatási technikák, a jegyzőkönyvezés, amely Magyarországon a tudományos kutatások elhanyagolt témája, de a rendőrképzésben sem foglal el kiemelt helyet. Egyetértettünk abban, hogy ezen változtatni kellene. Érdeemes lenne kutatási projektet szervezni erről a témáról. Ez azóta is várat magára. Érdeklődésem a téma iránt azóta sem csökkent. Így egyértelmű volt, hogy a készülő ünnepi kötetben egy ilyen témájú tanulmánnyal kívánok tisztelni az ünnepelt előtt.

A probléma

A szakmabeli olvasó a cím alapján talán egy érdekesebb területet választana olvasmányai tárgyául, hiszen a büntető eljárási jegyzőkönyv – első pillantásra – nem tartozik a felvillanyozó témák közé. Megváltozhat azonban az álláspontja, ha végiggondolja, hogy miben rejlik a jegyzőkönyv jelentősége, és a végén ő is arra a következtetésre jut, hogy az több mint egy közokirat.

Tanulmányommal szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a jegyzőkönyv a tudományos szakirodalomnak elhanyagolt témája.² A tudományos vizsgálódás

¹ Egyetemi tanár; Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Intézeti Tanszék. Kapcsolat: prof.akos.farkas@gmail.com.

² A jegyzőkönyvről az utóbbi néhány évben egyetlen tanulmány jelent meg, lásd Liziczay Sándor: A jegyzőkönyv jelentősége a büntető eljárásban. *Jog és Nyelv*, (2019), 1. 12–24. A cím annyiban félrevezető, hogy a szerző kizárólag a bírósági tárgyaláson készült jegyzőkönyvezés kérdéseit, ezen belül is a jegyzőkönyvvezető szerepét tárgyalja részletesen, azonban nem tér ki a nyomozás során készült jegyzőkönyvek problémáira.

hiánya folytán pedig a büntető eljárás számos olyan dimenziója marad rejtve, amelyek a büntetőjogi felelősség megállapítása szempontjából – olyan kérdések eldöntése, mint kizárás, fegyelmi felelősség – nem hagyhatók figyelmen kívül.

A jegyzőkönyv és a jegyzőkönyvezés végigkíséri az egész büntetőeljárást annak megkezdésétől a büntetőjogi felelősségről szóló döntésig. E folyamat során a különböző eljárási szakaszokban számtalan jegyzőkönyv készül, és nem csupán a címben említett kihallgatásokról. A büntető ügyirat tulajdonképpen nem más, mint szakvélemények, iratok, jegyzőkönyvek és határozatok különböző szempontok szerint rendszerezett gyűjteménye.

A büntetőeljárás a bűncselekmény elkövetésének és a terhelt büntetőjogi felelősségének törvényes rendben, tisztességes eljárás (tárgyalás) keretében történő bizonyításáról szól. A bizonyítás során a terhelt és a tanú kihallgatásáról készült jegyzőkönyveknek kiemelt jelentőségük van. Ez még akkor is igaz, ha a bizonyítási eszközök és eljárások köre jóval gazdagabb, és a vallomások bizonyító értékét a más bizonyítási eszközökből és eljárásokból származó bizonyítékokhoz mérve lehet megítélni. Számos esetben azonban a vallomásokból származó bizonyítékok a meghatározók a büntetőjogi felelősségről szóló döntés során.

A jegyzőkönyv a 2017. évi XC. törvény (Be. 358–360. §) szerint három részből áll össze: a személyi részből, a hatóságok és a bíróság tájékoztatási kötelezettségének és az erre adott válaszok dokumentálásából és a tartalmi részből, a tényleges vallomásból. Az azonosítás és a tájékoztatás fontosságát nem vitatva, nem lehet senkinek kétsége afelől, hogy a bizonyítás során a jegyzőkönyv tartalmának van legnagyobb jelentősége.

A jegyzőkönyv tartalmát hárman alakíthatják: a kihallgató, a jegyzőkönyvvezető (ez a két eljárási szereplő a magyar nyomozási gyakorlatban rendszerint azonos) és a kihallgatott személy (terhelt, tanú).

A kihallgatás szereplőinek interakciói során alakul ki a vallomás tartalma. Kérdések hangzanak el a kihallgatást végző részéről, erre valamilyen válasz születik (bár a hallgatáshoz való jog gyakorlása során a kérdés válasz nélkül marad), ezeket pedig jegyzőkönyvbe kell foglalni. Azt, hogy ez miként történik, ki milyen hatást gyakorol a jegyzőkönyv tartalmára, a következőkben vizsgálom meg.

A vallomás születése

Kihallgatási technikák

A kihallgatás a kihallgatást végző és a kihallgatott közötti játszma, amelynek során mindkét személyt eltérő célok vezérlik. A terhelt célja – ha elkövette a bűncselekményt – a következmények elkerülése, illetve minimalizálása,

a felelősségre vonással együtt járó alacsony önbecsülés és a személyes sérülés elkerülése, míg a kihallgatást végző legfőbb célja – ha megalapozottan feltehető, hogy a terhelt követte el a bűncselekményt – a beismerő vallomás megszerzése, mint utaltunk rá, még akkor is, ha a rendelkezésre álló bizonyítékok ezt már nem tennék szükségessé.

A kihallgató számára a bűncselekményről és az elkövetőről elérhető megfelelő információk szükségesek, ellenkező esetben a kihallgatást végző komoly hátrányba kerülhet. A felkészületlen vagy hiányosan felkészült kihallgató (vizsgáló, ügyész, bíró) kockára teszi saját, személyes tekintélyén túl az ügy sikerét, időt és anyagiakat pazarol fölöslegesen az ügyre, nem utolsósorban részben vagy egészben átengedi az irányítást a terheltnek.

Erre hívta fel a figyelmet a 2005-ben nagy port kavart ügyészségi kihallgatás-részlet, Kulcsár Attila, a sikkasztással vádolt bróker kihallgatásának videófelvétele. Ennek elemzése azt mutatta, hogy bár

„[A] kihallgatást egyértelműen az ügyészségi kihallgatók vezették [...] ők tették fel a legtöbb kérdést, ők adták a legtöbb utasítást és ők döntöttek a technikai részletekről. [...] A kihallgatók az általuk kijelölt határok között nagy mozgásteret engedtek Kulcsár Attilának, tematikailag és interakcionálisan is. Kulcsár ezzel élt is: a kihallgatás során mind kérdések felvetésével, mind önálló megjegyzésekkel és önálló témakezdeményezésekkel jelentős aktivitást és együttműködést mutatott.”³

Kulcsár Attilát így sem sikerült feltárázó jellegű beismerő vallomásra ösztönözni, ami arra utal, hogy a kihallgatók dominanciájuk adta előnyüket nem tudták kihasználni, mert – vagy nem volt elég terhelő bizonyítékuk, tehát az addig végzett nyomozás hiányos volt, vagy nem ismerték alaposan a rendelkezésükre álló anyagot – nem voltak olyan stratégiai információk birtokában, amelyek a gyanúsítottat erre ösztönözték volna. De az sem kizárt, hogy kihallgatás-technikai ismereteik voltak hiányosak. Ennek következményeit máig kihatóan is tapasztalhatjuk, hiszen az ügyet hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárás keretében ismételten tárgyalta a Fővárosi Törvényszék, és csak 2018-ban tett pontot az ügy végére.

A felkészülés nem csupán a tények ismeretét, magabiztos kezelését érinti. A kihallgatónak fel kell készülnie szellemileg és pszichológiailag is. Fel kell ismernie a kihallgatott hazugságait, elterelő manővereit, megtévesztési próbálkozásait. Ha erre nem képes, a kihallgató további megtévesztő manőverekre, hazugságokra bátorítja a kihallgatott személyt. De fel kell ismernie az őszinteség és az együttműködés jeleit, és el kell kerülnie a hamis beismerő vallomás buktatóit.

³ Hámori Ágnes: Dominancia és barátságosság a Kulcsár-kihallgatáson. *Magyar Nyelvőr*, 130. (2006), 2. 161.

A gyanúsított beismerése annál valószínűbb, minél elfogadhatóbb a számára kínált következmény, mint a bűncselekmény okozta belső gyötörődés frusztráció. Ezek befolyásolhatók a kihallgatás során.

A befolyásolás, meggyőzés során az USA-ban – de feltehetően más országokban is – általában az alábbi érvek jönnek számításba:

- a kihallgatott jól felfogott érdekeire hivatkozás;
- a terhelt szembesítése a rendelkezésre álló bűnösség mellett szóló bizonyítékokkal;
- a terhelt bűnössége tagadásának sikerébe vetett hite aláásása;
- a terhelt szembesítése saját verziójának ellentmondásaival;
- magatartásanalízis-interjú eredményeinek felhasználása;
- az együttműködés fontosságára való hivatkozás;
- a terheltnek morális/pszichés egerút felkínálása;
- a terhelt bűnösségére vonatkozó hamis bizonyítékra való hivatkozás;
- dicséret és hízelgés alkalmazása;
- a szakvéleményre való hivatkozás;
- az elkövető lelkiismeretére hivatkozás;
- a cselekmény morális súlyának minimalizálása.⁴

Ezek közül a legsikeresebb érvek, amelyek a beismerést elősegítik, a terhelt lelkiismeretére hivatkozás, a terhelt vallomásában rejlő ellentmondások felfedése, a vádlott dicsérete, hízelgés, valamint a cselekmény morális súlyának csökkentése/pszichés mentségek. A legnehezebb azoknál a gyanúsítottaknál beismerő vallomást elérni, akiknek magas a szorongástűrő- és erős a manipulálóképessége.

Az, hogy melyik érv a meggyőzőbb, függ az elkövető alkatától – ennek két nagy csoportját különböztetjük meg. Az egyik csoport az emocionális, a másik a racionális elkövetőké. Az emocionális elkövetőknél a bűncselekmény feszültséget, stresszt, lelkiismeret-furdalást okoz. A megértés, a szimpátia kinyilvánítása, a lelkiismeretére hivatkozás kedvező benyomást tesz rá, ennek folytán nagyobb a valószínűsége annak, hogy együttműködővé válik.

A racionális elkövetőknél viszont a tények, érvek, a logikus érvelés a meghatározó. Rájuk a bizonyítékok, a vallomásában rejlő ellentmondások felfedése gyakorol nagyobb hatást. A kétféle megközelítés nem zárja ki egymást, így, ha eltérő hangsúlyokkal is, de ugyanannál az elkövetőnél együtt alkalmazhatók.

A kihallgatónak tehát ismernie kell a terhelt jellemének erős és gyenge vonásait, attitűdjeit, értékelnie kell, hogy milyen következményekre számíthat, ha a terhelt tagad, milyen a terhelt szorongásokkal szembeni tűrőképessége. Célja,

⁴ Richard A. Leo: Inside the interrogation room. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 86. (1998), 2. 266–303.

hogyan befolyást gyakoroljon a terheltnek a (jog)következmények súlyáról, bekövetkezésének valószínűségéről alkotott képére, növelje a bűncselekmény elkövetése által kiváltott szorongását, megtalálni az ehhez szükséges eszközöket.

A Reid-technika is az előbb említett tényezőket használja fel. A technikának kilenc eleme ismert.

Az *első* a bemutatkozást, megismerkedést (amely nélkülözhetetlen udvariassági gesztus) követően a terheltnek a bűncselekmény elkövetésével való szembesítése, a gyanúsítás, amelynek során határozottan közlik vele a hatóság álláspontját, hogy ő követte el a bűncselekményt. Ez a határozottság, egyértelműség akkor is szükséges, ha a kihallgató kezében nincsenek egyértelmű bizonyítékok, hogy a terhelt követte el a bűncselekményt. Az ezt követő rövid szünetben a kihallgató felmérheti a terhelt reakcióját. A Reid-technika kidolgozói szerint a terhelt passzív, közömbös reakciója a megtévesztés jele. Ezt követően tájékoztatják a terheltet arról, hogy a kihallgató által vélt igazság feltárása számára milyen előnyökkel és lehetőségekkel jár, anélkül, hogy például a büntetés enyhítésére vonatkozó konkrét ígéreteket tennének neki. Ilyen előny, lehetőség például azoknak a méltányolható motívumoknak, körülményeknek a feltárása, amelyek az elkövetéshez vezettek, a terhelt szándékának a kinyilvánítása, hogy az okozott kárt megtéríti.

A *második fázis* a felelősség tematizálása, pozicionálása, mentségek keresése. Ennek során a kihallgató lehetőséget kínál a terheltnek arra, hogy kifejtse, megindokolja, hogy a terhére rótt bűncselekményért a felelőssége miért csekély vagy hiányzik, vagy valamilyen „arcmegeőrző” morális kiutat kínál számára. Ebben a kihallgató is – a beismerő vallomás megszerzése érdekében – aktív partnernek mutatkozik.

Ennek során a terhelt elismerheti ugyan a bűncselekmény elkövetését, ugyanakkor a cselekmény súlyosságát vitatja, vagy a saját szerepét, felelősségét állítja be csekélyebb fokúnak.

A tematizálásnak ez a válfaja elsősorban az emocionális típusba tartozó elkövetőknél sikeres, ugyanis az ő alapvető meghatározó érzelmük a büntudat és a szégyen. Ha morálisan képes megmagyarázni a tettét, enyhíteni morális felelősségét, ez a beismerő vallomás megtételét is könnyebbé teszi.

A *harmadik lépés* a terhelt tagadásának a kezelése. Ritka az olyan eset, hogy a terhelt azt követően, hogy elé tárták a bizonyítékokat, elismeri a felelősségét és beismerő vallomást tesz. A terhelt alapreakciója a tagadás. A kihallgató állításainak elutasítása. A tagadás kezelése a kihallgató munkájának egyik legkritikusabb része. Ha ennek a kezelése nem történik szakszerűen, minden erőfeszítése hiábavalóvá válik. Ebben a fázisban meg kell akadályoznia a terheltet a szükségtelen tagadásban, és meg kell győznie őt, hogy az igazat vallja, ismerje be bűnösségét.

A *negyedik lépés* a terhelt ellenkezésének az elhárítása. Ha a terhelt azt tapasztalja, hogy az egyszerű tagadás nem célravezető, a leggyakrabban nem a beismerést választja, hanem megkísérli a kihallgatót arról meggyőzni miért nem

lehetett az elkövető. (Azért nem követhette el a fegyveres rablást, mert soha nem volt fegyvere, az elkövetéskor a helyszín közelében sem járt, nem volt szüksége pénzre, mert egy csomó van bankszámláján stb.)

Az ellenkezés megjelenése a terhelt fegyvertárában az offenzív stratégia jele, és általában arra utal, hogy a terheltet felelősség terheli a bűncselekmény elkövetésében.

A kihallgatónak ezt az ellenkezést el kell háritania, fenn kell tartania a kihallgatás feletti kontrollt. Ha a terhelt azt a tapasztalja, hogy dominanciára törekvése sikertelen, nem vezet sehová, nem kísérletezik tovább, nem vesz aktívan részt a kihallgatásban, visszavonulót fúj, és akár órákig sem hajlandó részt venni a kommunikációban. Erre a helyzetre a kihallgatónak az addig megszerzett pszichológiai előnyét megtartva gyorsan kell reagálnia.

Az *ötödik lépés* célja a terhelt figyelmének megszerzése és megőrzése. Ha a kihallgató felismerte a visszautasítás passzív jeleit, meg kell kísérlnie a terhelt figyelmének felkeltését és meg kell őriznie azt. Ebben a szituációban a terhelt levertnek és legyőzöttnek tűnik. Ezt az állapotot Inbau szerint segít megváltoztatni, ha a kihallgató a kihallgatott és közte addig meglévő fizikai távolságot csökkenti, felveszi vele a szemkontaktust, óvatosan megérinti, keresztnevéen szólítja. A tapasztalatok szerint ilyen trükkök hatására bűnös elkövető a kihallgató javaslataira odafigyel.

A *hatodik lépés* ennek a helyzetnek a szerves folytatása. Ebben a fázisban a terhelt felébredő figyelme és azon jelek alapján, amelyek a beismerés irányába mutatnak, a kihallgató megértést és szimpátiát mutathat a terhelt iránt, ezzel is ösztönözheti a beismerésre. Növelheti a lelkiismeret-furdalását, ha például arra hivatkozik, hogy a sértett a beismerés hiányában milyen hátrányos helyzetbe kerül, illetve végső esetben hivatkozhat a terhelt (maradék) tisztességére, becsületére vagy hitére, ha ez felétlenül szükséges. Mindezek azt a célt szolgálják, hogy a kihallgató a terhelt lehetséges gyenge pontjait kihasználja és megtörje a még meglévő ellenállását.

A *hetedik fázis* a beismeréssel kapcsolatos alternatív megoldások vázolását foglalja magában. Ez a cselekmény beismerésének megkönnyítéséhez járul hozzá azáltal, hogy a cselekmény elkövetését kiváltó motívumok, illetve a cselekmény elkövetésének célja magyarázatában kínál alternatív magyarázatra lehetőséget, mondhatni pszichés egerutat, mentséget.

A *nyolcadik fázis* az eddigi hét fázisra épülő tényleges, feltáró jellegű beismerő vallomás, míg a *kilencedik fázis* ennek tényleges jegyzőkönyvbe foglalása.

A Reid-féle technika által alkalmazott nyomásgyakorlási módszerekkel szemben többen fogalmaznak meg olyan kritikákat, hogy túl nagy a veszélye annak, hogy hamis vallomást eredményez.⁵ Inbau és szerzőtársai által a Reid-féle

⁵ Gudjonson, Gisli H.: *The psychology of interrogations and confessions. A handbook*. Chichester, Wiley, 2008. 158–172.

technikáról legutóbb megjelent könyvükben is foglalkoznak az igaz és hamis vallomás problémájával,⁶ és megállapítják, hogy a módszer pontos betartása, a kézikönyvek utasításainak pontos követése esetén ezek aránya minimalizálható.

A Reid-féle technika mellett létezik egy másik gyakran alkalmazott módszer, amely a nyomásgyakorlás pszichológiai eszközeinek előbb vázolt tárházából alig alkalmaz valamit. Ez a módszer az úgynevezett „kognitív interjútechnika” és a „tárgyalásmenedzsment”, amelyeket Nagy Britanniában dolgoztak ki, de alkalmazására nem csupán az angol nyomozások kínálnak terepet, hanem egyre szélesebb körben, egyebek mellett az USA-ban, válik népszerűvé.

Ez a módszer is komoly ténybeli és pszichológiai felkészülést igényel. A kapcsolatteremtési, kommunikációs készség, a korrekt kapcsolat fenntartása a kihallgató dominanciája mellett és az ügyre vonatkozó alapos és pontos ismeretek elengedhetetlen feltételei ennek a módszernek.

A brit rendőrség által használt, az előbb említett két kihallgatási technikára épülő módszer öt fázisból áll.

Az *első* a kihallgatás előkészítése, megtervezése. Ahhoz, hogy a terhelt kihallgatása eredményes legyen, ismerni kell az ügyben addig tett intézkedéseket, beszerzett bizonyítékokat, tanúvallomásokat, más terhelt(ek) által tett vallomásokat. Ezek ismeretében lehet körülhatárolni azokat az ismereteket, amelyeket a terheltől meg akarnak tudni, illetve amelyek segítségével el lehet érni, hogy a terhelt beismerő vallomást tegyen. Ehhez a folyamathoz tartozik a kihallgatással érintett témakörök meghatározása, ezek egymáshoz kapcsolódása, az egyes témakörökhöz tartozó alapvető kérdések megfogalmazása előre.

A *második* fázis a kihallgatandó személlyel való találkozás, a vele való megismerkedés (bemutatkozás, rövid, általános beszélgetés, személyes ismerkedés stb.), a kihallgatás okának, céljának megismertetése, a jogairól történő tájékoztatás, személyes adatainak felvétele, a kihallgatás megkezdése.

A *harmadik* fázis a tényleges kihallgatás, amelynek vezetése döntő fontosságú. Erre vonatkozóan két módszert ajánlanak. Az egyik az úgynevezett kognitív interjútechnika, a másik a tárgyalásmenedzsment-technika. A kognitív interjútechnika – mind a terhelt, mind a tanú kihallgatása esetén – a kooperációt helyezi előtérbe. A kihallgató és a kihallgatott mint egyenrangú felek állnak egymással szemben, a terhelt és a tanú együttműködik a kihallgatóval a tényállás feltárásában, és hajlandóságot mutat a beismerő vallomás megtételére.

A tárgyalásmenedzsment-technikát akkor alkalmazzák, ha ez az együttműködés hiányzik, ilyenkor a kihallgató dominanciája, irányítása határozza meg a kihallgatás menetét.

⁶ Fred E. Inbau et al.: *Criminal interrogations and confessions*. Boston–Toronto–London–Singapore, Jones and Bartlett, 2004. 411–447.

A kihallgatási technikáknak része, hogy a kihallgató először lehetőséget ad arra, hogy a kihallgatott személy a bűncselekménnyel kapcsolatos saját verzióját előadja. Ezt követi, hogy a kihallgató a kihallgatott személyt a nyomozás által feltárt bizonyítékokkal szembesíti, és a két verzió közötti eltérések – ha eltér a kettő – tisztázására hívja fel a kihallgatott személyt. Általában ez a kihallgatás fordulópontja. Ekkor a kihallgatott az esetek egy jelentős részében beismer.

A *negyedik* fázisban a kihallgató összefoglalja a kihallgatás eredményét és lehetőséget ad a kihallgatott személynek, hogy a vallomását pontosítsa vagy változtatásokat hajtson rajta végre.

Az *ötödik* fázis az értékelés, amelynek során a kihallgató áttekinti a kihallgatást és az abból származó eredményt, és értékeli, hogy minden szükséges eredményt elért-e a kihallgatás során, vagy további nyomozásra van-e még szükség.

Ezt követően még lehetőség van arra, hogy a kihallgatásról készült magnófelvételt – a kihallgatásokról kötelező hangfelvételt készíteni – a kihallgató előjárója is értékelje, de a szakirodalmi adatok szerint⁷ erre csak a legritkább esetben kerül sor, így a kihallgatási technikákkal kapcsolatos visszacsatolás ritkán történik meg.

A brit rendőrségi kihallgatási technikák alkalmazásával kapcsolatos szemléletben az utóbbi évtizedekben a PACE (Police and Criminal Evidence Act) 1984-ben történt hatálybalépését követően – mint Gudjonson rámutat⁸ – gyökeres, a világ más országaiban nem tapasztalt változás ment végbe. Száműzték a kihallgatás szobákból az erőszakot, megtevesztést, trükköket, amelyeket az USA-ban forgalomban lévő kihallgatási kézikönyvek még mindig ajánlanak. A brit bíróságok az ilyen módszerek alkalmazásával született bizonyítékokat elutasítják. A bírósági tárgyalásokon, ha a kényszer, fenyegetés, trükk alkalmazásának a vádja felmerül, a bíróság a kihallgatásról készült hangfelvételt meghallgathatja.

A kihallgatások célja tekintetében is alapvető a változás. A meghatározó szempont az információszerzés és nem a beismerés elérése. A beismerést is a kriminalisztikai munkán belül értelmezik, nem a büntetőeljárás további szakaszainak eredményessége szempontjából értékelik. Az utóbbi időben készült felmérések azt mutatják, hogy ez a szemlélet a brit rendőrség nem minden egységénél általános, de a rendszeres tréningek ennek a célnak az elérését szolgálják.

A magyar kriminalisztikai szakirodalom a kihallgatási technikákat illetően szegényes. Az utóbbi fél évszázadban a kriminalisztikai tankönyvek szűkszavú fejezetein kívül összesen két magyar nyelvű monográfia látott napvilágot.⁹ Azonban ezek a munkák sem a kihallgatási technikákról, hanem a kihallgatás pszicho-

⁷ Thomas M. Williamson: From interrogation to investigative interviewing. Strategic trends in police questioning. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 3. (1993), 2. 89–99.

⁸ Gudjonson (2008): i. m. 35.

⁹ Kertész Imre: *A kihallgatási taktika lélektani alapjai*. Budapest, KJK, 1964; Elek Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*. Debrecen, TTK, 2008.

lógiai elemeiről a terhelt, valamint a tanúvallomások sajátosságairól szólnak. Míg angol és német nyelven¹⁰ a kihallgatási technikákról szóló szakirodalom igen bőséges, elsajátítására kurzusok tucatjain nyílik mód a szakemberek számára, addig Magyarországon a nyomozói, ügyészi, bírói munkának ezt a területét mindeddig elhanyagolták, túl tág teret hagyva a „ráérzésnek” és az önképzésnek, vagyis annak, hogy akit ilyen feladattal bízunk meg, az ösztönösen ráérez, illetve a gyakorlat során – a tapasztaltabb – kollégák segítségével elsajátítja.¹¹

A kihallgatás és a jegyzőkönyv tartalma

A kihallgatás terméke a jegyzőkönyv. Ennek tartalma és jelentősége a két nagy büntetőeljárás rendszerben eltérő.

Az angolszász országokban a tárgyaláson lefolytatott bizonyításon és az ott elhangzott szóbeli vallomáson van a hangsúly, a nyomozás során tett vallomás csak a vádemelés szempontjából fontos. Ha a nyomozás során kötelező hang-, illetve kép- és hangfelvétel készült, a tárgyaláson ennek átíratát kivételesen használják fel bizonyítékként, például akkor, ha a vádlott a nyomozás során előterjesztett védekezését (kóros elmeállapot, védelmi helyzet, tévedés stb.) megváltoztatja.

Ez az átírat tartalmát tekintve vázlatosabb, és akár el is térhet a felvett vallomástól, a szó szerinti átírás ugyanis nem követelmény. Az eredeti kép- és hangfelvétel megtekintésére, meghallgatására ritkán kerül sor.

Mind a vád, mind a védelem az átírat alapján teszi meg indítványait, észrevételeit. A tárgyaláson a nyomozás során keletkezett iratok, vallomások nem használhatók ugyan fel, de – mint Nadja Capus rámutat¹² – a keresztkérdezés során a vád és a védelem ezt az anyagot kölcsönösen elfogadja és felhasználja a kérdések megfogalmazása során.

A kontinentális európai rendszerben a nyomozás során készült kihallgatási jegyzőkönyv végigkíséri az egész büntetőeljárást, és a tárgyalás során is kiemelkedő szerepet tölt be, az ott felhasznált bizonyítékok részét képezi. A bíróság, az egyéb bizonyítási eszközök mellett, ez alapján készül fel a tárgyalásra. Fontosságát jelzi, hogy amennyiben a vádlott, illetve a tanú még ha a tárgyaláson vallomást is tesz, a bíróság ezt a vallomást a nyomozás során tett vallomáshoz

¹⁰ Habschick, Klaus: *Erfolgreich Vernehmen*. 4. Neu bearbeitete Auflage. Heidelberg, Kriminalistik, 2016.

¹¹ Egyedül Ibolya Tibor ügyész honlapján lehetett találni a nyomozás során használható kihallgatási taktikákról tanulmányt. A honlap időközben megszűnt.

¹² Nadja Capus: Written records of statements and fairness. In John D. Jackson – Sarah J. Summers (szerk.): *Obstacles to fairness in criminal proceedings. Individual rights and institutional forms*. Oxford, Hart, 2018. 218.

méri, és kétség esetén a korábban tett vallomást fogadja el hitelesnek. Ettől csak akkor tér el, ha kihallgatás során a nyomozó hatóság nyilvánvaló, bizonyítható hibákat (jogsértést) követett el.

A két szélsőséges gyakorlat közötti különbséget mérsékli az a néhány évtizede tapasztalható jelenség, amely azt mutatja, hogy mindkét jogrendszerben a tárgyalást meghatározó szóbeliség és a közvetlenség elve visszaszorulóban van.

A gyorsított, rövidített, a megegyezésen, alkun alapuló eljárásokban a nyomozás során keletkezett vallomások képezik a büntetőjogi felelősségről történő döntés alapját. Az USA-ban oly népszerű vádalku keretében meghozott döntés előtt – szemben az esküdtszéki tárgyalással – a bírónak el kell olvasnia a kihallgatás során keletkezett beismerő vallomásról készült jegyzőkönyvet. Hasonló a helyzet a magyar büntetőeljárás során. A megegyezésre épülő eljárásban a bíróság a nyomozás során összegyűjtött bizonyítási eszközök alapján dönt. Ugyancsak ezt használja a német vagy osztrák bíró a büntetőparancs kibocsátásánál, illetve a magyar bíróság a büntető végzés meghozatalára irányuló eljárás során. Ilyen esetben tárgyalásra sem kerül sor.

Az eljárás nyomozási szakaszában készült jegyzőkönyvek jelentőségének növekedése felveti, hogy a beszélt és az írott nyelv közötti különbség hatással van-e a tisztességes eljárás/tárgyalás által támasztott követelményekre.

A jegyzőkönyv számos információval szolgál arról, hogy a tisztességes eljárás által megkövetelt szabályokat a nyomozás során betartották-e, így arról, hogy

- milyenek voltak a kihallgatás körülményei;
- a terheltet haladéktalanul, az általa értett nyelven tájékoztatták a gyanúsításról és annak tárgyát képező bűncselekményről;
- a gyanúsítottat tájékoztatták a hallgatáshoz való jogról, illetve arról, hogy nem köteles együttműködni;
- tájékoztatták arról, hogy joga van védőt meghatalmazni, illetve ha kötelező a védelem és nem hatalmaz meg senkit, védőt rendelnek ki az érdekében, amennyiben az eljárás nyelvét nem beszéli, tolmács igénybevételével kommunikálhat a hatóságokkal és a bírósággal.¹³

Ennek ismeretében a terhelt – legalábbis formálisan – kontrollt gyakorolhat a kihallgatás felett.

A tisztességes eljárásnak/tárgyalásnak része a meghallgatáshoz való jog is. Ez a jog vezet el a kihallgatás tartalmához. Ez a jog biztosítja a terhelt és a tanú számára, hogy kérdés(ek)re ugyan, de saját szavaival mondhasa el, hogy a bűn-

¹³ A kihallgatás során elhangzanak egyéb figyelmeztetések (hamis vád, hamis tanúzás, hatóság félrevezetésének tilalma és következményei), de a tanulmány ezekkel a kérdésekkel nem kíván külön foglalkozni.

cselekmény elkövetéséről, annak körülményeiről mit tud vagy mit akar a kihallgató tudomására hozni. Ez a törvény által biztosított alanyi joga, azzal a megszorítással, hogy a terheltnek, illetve a tanúnak büntetőjogi következményekkel kell szembenéznie, ha hamis vádat, hamis tanúzást, hatóság félrevezetését követi el.

A kihallgatott személy történetet mesél.¹⁴ A büntetőeljárásban a történetmesélés eltér a hagyományostól.

Egyrészt interaktív módon jön létre, alakításában társszerzői szerepet játszik a „történet mesélő” mellett a kihallgató, bizonyos esetekben a védő, a bírósági eljárásban a bíróság.

A másik eltérés, hogy a történetmesélés intézményi, hivatalos keretek között történik, és a kihallgatott nem önkéntesen vállalja a hivatalos szereplést. Ez számára kötelezettségként, külső kényszerként jelenik meg.

A harmadik, hogy a történet elmondásának – számos szabály betartása mellett – lényegretörőnek, hatékonynak kell lennie. Nem a történetet előadó választja meg a történet kezdetét és végét.

A negyedik, hogy a történetnek nemcsak azok a címzettjei, akik előtt elhangzik, hanem mindazok, akik a történetet – vallomást – az eljárás során felhasználják.

Az ötödik sajátosság, hogy a történet előadása nem folyamatos. Még akkor sem, ha egybefüggőnek tűnik. Ez annak következménye, hogy a kihallgató a kérdéseket ritkán írja le, így sokszor követhetetlen, hogy az mire irányult. A kihallgatás során gyakori a kihallgató részéről a történet félbeszakítása, közbevető kérdések feltétele, a történetmondás ütemének lassítása, egyes részek megismételtetése, pontosítása, sőt nyelvi megváltoztatása, átértékelése. Ez utóbbi esetben a jegyzőkönyvben leírt szövegben megjelenhetnek olyan nyelvi elemek, amelyek inkább a pallérozott beszéd sajátosságai, és nem a kihallgatott társadalmi közegének jellemzői, szakszavak, amelyek szakismeretének hiányában soha nem hagyják el a kihallgatott száját.

A hatodik sajátosság, hogy – mivel a kihallgató szabadságában áll annak eldöntése, hogy az előadott történetből mi tartozik az ügyre – több elem kimaradhat a jegyzőkönyvből, tehát a kihallgató szelektál. Ezen túlmenően az is előfordul, hogy a kérdésre adott rövid igen vagy nem válaszból el nem hangzott bővített mondat lesz.

A hetedik jellemző, hogy nyomozás során lefolytatott kihallgatás jövőorientált, ami alatt azt értem, hogy a kihallgató általában tekintettel van arra, hogy a „végfelhasználónak”, a bíróságnak a büntetőjogi felelősségről szóló döntése

¹⁴ Vinnai Edina: *Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. PhD-értekezés. Miskolc, ME ÁJK Deák Ferenc Doktori Iskola, 2011. 34–35; Vinnai Edina: „Megértette a figyelmeztetést?” A figyelmeztetések és a tájékoztatás közlése a büntetőeljárásban. In Szabó Miklós – Vinnai Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, Biber, 2018. 281–296.

során mire van szüksége, ami irányt szabhat a kihallgatásnak. Ez pedig a kihallgatás tartalmára is akár pozitív, akár negatív kihatással lehet.

Nyolcadik sajátosságként emelném ki, hogy a kihallgatásról készült jegyzőkönyv egydimenziós. Ezalatt azt értem, hogy láthatatlanná, ennek következtében értékelhetetlenné válnak a metakommunikáció által nyújtott források, amelyek a verbális kommunikációt kísérik. Azt tudjuk, hogy az emberi kommunikáció több mint 70%-a metakommunikáció, és csak kisebb hányada tartozik a verbális kommunikáció körébe. Nincs ez másképp a kihallgatás alatt folyó kommunikáció során sem. Ezek nem csupán a papír által hordozott verbális információ sajátosságai miatt sikkadnak el, hanem azért is, mert az ennek értelmezéséhez szükséges ismeretek és gyakorlati vonatkozásaik nem részei a rendőr- és bűnügyinyomozó-képzésnek. Megjegyzem, a kihallgatási jegyzőkönyvekből az sem derül ki egyértelműen, hogy milyen volt a kihallgatás (kihallgató, kihallgatott kapcsolata) légköre, stílusát kooperatív vagy konfrontatív, fenyegető jelleg határozta-e meg.

Ezek a sajátosságok – amelyek a tisztességes eljárás hiányára is utalhatnak – csak akkor érhetők tetten, ha a kihallgatásról hang-, illetve kép- és hangfelvétel készül. (Ez pedig Anglia és Wales kivételével nem kötelező, csupán egy lehetőség Európában.) Ezeknek az eszközöknek az igénybevétele a jegyzőkönyvek elkészítésének hagyományos módszereit megváltoztatják. Az így dokumentált vallomások hitelessége már a látás, hallás és olvasás útján történő megbizonyosodáson is nyugszik.

Ha nem készül ilyen felvétel, csak akkor, ha a kihallgatott személy ezek ellen a jelenségek ellen kifogást emel, és ez jegyzőkönyvbe kerül. Ha ez nem történik meg, a kihallgatott figyelme a jegyzőkönyv átolvasásakor ezek fölött átsiklik, és – mint az esetek többségében – megjegyzések hozzáfűzése nélkül aláírja a jegyzőkönyvet. Ebben az esetben az aláírt változatot tekintik az eljárás későbbi szakaszaiban hitelesnek.

A kihallgatás sajátosságaiból, egydimenziós jellegéből fakadó hiányosságok – ha ezeket nem kísérik nyilvánvaló jogszabálysértések – a bíróság által nehezen vagy egyáltalán nem kontrollálhatók. A kontroll hiánya esetén a büntető igazságszolgáltatási szerveket egymáshoz kötő erős közbizalom és nem a kétség a meghatározó. Tehát a bíróság a kihallgatási jegyzőkönyv tartalmát – fő szabály szerint – hitelesnek, a tisztességes eljárás elemeit felmutató közokiratnak fogadja el. Ami azt is jelenti, hogy amit nem tartalmaz a jegyzőkönyv, az nem is létezik (*quod non est in actis non est in mundo*).

Ha azt a kérdést teszem fel, hogy a tisztességes eljárás hiányára utaló jelek miképpen fedezhetők fel, akkor én a vallomások kép- és hangfelvételen történő kötelező rögzítését tartom a legmegfelelőbb eszköznek. Az angliai és walesi példa azt mutatja, hogy ez a megoldás – amelyet a magyar 2017. évi XC. törvény 358. § (2)–(3) bekezdése lehetséges és nem kötelező eszközként kezel – képes átalakítani az egész büntető igazságszolgáltatás kultúráját.

Irodalomjegyzék

- Capus, Nadja: Written records of statements and fairness. In John D. Jackson – Sarah J. Summers (szerk.): *Obstacles to fairness in criminal proceedings. Individual rights and institutional forms*. Oxford, Hart, 2018. 205–219.
- Elek Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*. Debrecen, TTK, 2008.
- Gudjonson, Gisli H.: *The psychology of interrogations and confessions. A handbook*. Chichester, Wiley, 2008.
- Habschick, Klaus: *Erfolgreich Vernehmen*. 4. Neu bearbeitete Auflage. Heidelberg, Kriminalistik, 2016.
- Hámori Ágnes: Dominancia és barátságosság a Kulcsár-kihallgatáson. *Magyar Nyelvőr*, 130. (2006), 2. 129–165. Online: <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1302/130201.pdf>
- Inbau, Fred E. – John E. Reid – Joseph P. Buckley – Brian C. Jayne: *Criminal interrogations and confessions*. Boston–Toronto–London–Singapore, Jones and Bartlett, 2004.
- Kertész Imre: *A kihallgatási taktika lélektani alapjai*. Budapest, KJK, 1964.
- Leo, Richard A.: Inside the interrogation room. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 86. (1998), 2. 266–303. Online: <https://doi.org/10.2307/1144028>
- Liziczay Sándor: A jegyzőkönyv jelentősége a büntető eljárásban. *Jog és Nyelv*, (2019), 1. 12–24.
- Vinnai Edina: *Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. PhD-értekezés. Miskolc, ME ÁJK Deák Ferenc Doktori Iskola, 2011.
- Vinnai Edina: „Megértette a figyelmeztetést?” A figyelmeztetések és a tájékoztatás közlése a büntetőeljárásban. In Szabó Miklós – Vinnai Edina (szerk.): *A törvény szavai*. Miskolc, Bíbor, 2018. 281–296.
- Williamson, Thomas M.: From interrogation to investigative interviewing. Strategic trends in police questioning. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 3. (1993), 2. 89–99. Online: <https://doi.org/10.1002/casp.2450030203>